

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут національних відносин і політології

На правах рукопису

ТЕЛЕСУН

Сергій Олександрович

**НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ
В ПРОГРАМАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
В КІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Спеціальність - 07.00.05 - Етнологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ - 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті національних відносин і політології Національної академії наук України.

Науковий керівник – доктор історичних наук,
професор
Панчук Май Іванович

Офіційні опоненти – доктор історичних наук,
професор
Козицький Микола Юхимович

– кандидат історичних наук,
доцент
Павко Анатолій Іванович

Провідна організація – Прикарпатський університет
ім. В.Стефаника.

Захист відбудеться "20" лютого 1996 року о 14 годині
на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д.01.67.01 по
захисту дисертацій в Інституті національних відносин і
політології Національної академії наук України за адресою:
252011, м.Київ, вул.Кутузова 8, зал засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці
Інституту національних відносин і політології НАН України.

Автореферат розісланий "19" січня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

Ю.А.Левенець.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

В умовах становлення нової Української держави суттєво зростає роль історико-політичної етнології, як невід'ємної частини народознавства, зобов'язаної поряд з іншими складовими етнічного розвитку народів вивчати особливості політичного, господарського і духовного їх життя. У контексті історичних процесів останніх двох десятиліть зростає значення ретельного дослідження всієї сукупності закономірностей і особливостей становлення і розвитку ідейно-політичного компоненту українського національно-визвольного руху.

Актуальність теми визначається цілим комплексом об'єктивних і суб'єктивних чинників, дослідження яких і в сучасних умовах має велике не тільки наукове, а й практично-політичне значення.

Одним з найсуттєвіших напрямків розвитку національно-визвольного руху в період другого етапу науково-технічної революції (кінець 1970х - 1990ті роки) є процес розпаду на незалежні, переважно мононаціональні, держави старих багатонаціональних країн, правлячі режими яких виявилися нездатними своєчасно і безболісно пристосуватися, з одного боку, до умов становлення постіндустріального типу суспільства, а з другого - до нового співвідношення сил і впливів окремих етносів в економічному, політичному та духовному житті цих країн (Чехословаччина, Югославія, СРСР). Набуття новоутвореними незалежними країнами внутрішньої стабільності і життєздатності є основним гарантом встановлення нового стійкого балансу економічних і політичних сил в Європі, однією з передумов безкризового становлення інформаційного, постіндустріального суспільства.

Відновлена незалежна Українська республіка представляє собою поліетнічну спільність, абсолютну більшість якої складає власне український етнос. Однак наявна поліетнічність з перших місяців існування Української республіки почала суттєво впливати на розбудову держави. Тому життєвого значення набуває своєчасна та адекватна вимогам нового етапу розвитку світової цивілізації розробка і втілення в життя державної

національної політики, основними провідниками якої повинні бути поряд з органами виконавчої і законодавчої державної влади ще й політичні партії, озброєні відповідними програмами з національного питання.

Розробка засад нової національної політики, їх систематизація у партійних і урядових програмах неможливі без глибокого і повного вивчення, узагальнення і використання досвіду національної політики партій і об'єднань, які діяли на території України в кінці XIX - на початку XX століть. Поряд з проблемою вирішення соціального питання дуже важливим для всього подальшого політичного життя України було відбиття реалій національного питання доби індустріальної трансформації суспільства у програмових документах місцевих політичних формувань, працях провідних політиків кінця XIX - початку XX ст. Але особливе місце у цій проблематиці, безумовно, займає розробка питань національних відносин у програмах українських політичних партій - організованих представниць і носіїв української і.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють 1890-1916рр. Нижня межа досліджуваного періоду відповідає моменту появи першої власне української політичної партії - "Русько-української радикальної партії". Вища межа періоду, переддень революції 1917-1921рр., обрана тому, що Українська національно-визвольна революція 1917-1921рр. становить якісно новий етап національного самовизначення українського народу і, таким чином, являє собою безмежно широке поле для самостійного дослідження, об'єктивно складаючи особливу історичну проблему.

Але, крім основного періоду, у дисертації розглядається, фрагментарно вивчений попередніми дослідниками, процес формування ідейно-теоретичних традицій українського національно-визвольного руху 1840х - 1880х років, як обов'язкової передумови ідеологічної діяльності українських політичних партій.

Об'єктом дослідження виступають основні теорії, концепції та ідеї програмових документів з національного питання всіх українських партій та провідних політичних організацій, які були невід'ємною складовою

загальноукраїнського та загальноєвропейського ідейно-політичного простору.

Предметом дослідження є аналіз генези національного питання в програмах українських політичних партій, висвітлення причин та наслідків еволюції національних програм різних політичних сил, з'ясування місця і ролі національного питання в партійній ідеології та суспільно-політичному житті.

Географічні межі дисертації охоплюють, крім власне української етнічної території, ще й ті місцевості, де існували осередки української політико-теоретичної думки, яким вдалося зробити суттєвий внесок у розвиток української національної ідеї.

Історіографія проблеми бере свій початок з років, які власне складають досліджуваний у дисертації період. Окремі питання становлення теорій і програм з національного питання різних політичних формувань, які існували на території України у другій половині XIX - початку XX ст., знайшли відображення і були піддані критичному аналізу у працях видатних науковців і політиків того часу ^{1/}.

Але переважно полемічний та ідеологізований характер цих праць наклав відповідний відбиток на більшість зроблених у них висновків. До того ж, головним об'єктом

¹ Драгоманов М. - Нарис української соціалістичної програми. Друге вид.- К., 1918; Його ж. Листи на Наддніпрянську Україну. Друге вид.-Б.м, 1915; Його ж. Пропащий час. Українці під московським царством (1654-1876).- К.,1918; Його ж. Чудацькі думки про українську національну справу.-Львів, 1892; З приводу неіснуючого питання // Праця.- 1905.Ч.13-14; Сфремов С. З громадського життя на Україні.- К., 1909; Рибалка Л. До нашої національно-партійної психології //Наш Голос.- 1910.- Ч.1; Закопанець Д. Українське питання і російська соціал-демократія // Голос - 1911.- Ч.4; Короткий нарис партійної історії // Наш Голос.- 1911.- Ч.6-8; Грушевський М. З біжучої хвилі: статті і замітки на теми дня.-К., 1906; Його ж. Освобождение России и украинский вопрос. Сб. статей и заметок.- С.Петербург,1907; Його ж. Национальный вопрос и автономия.- С.Петербург,1907; Бачинський Ю. Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині // Наш Голос.- 1910.- Ч.2; Донцов Д. Національні гермофродити // Наш Голос.- 1911.Ч.9-10; Рибалко Л. Національні проблеми соціал-демократичного руху в Росії // Наш Голос.- 1911.- Ч.5; Скварко З. Програми народно-демократичної і радикальної партій.- Коломия, 1913; Залізник М. Українці, Росія й війна (замітки і матеріали).Б.м., 1915; Лозинський М. Українське національне питання у творах Михайла Драгоманова.- Відень, 1915 та інш.

уваги авторів залишалося ідейно-політичне життя Російської України, недостатньо аналізувався внесок українців Австро-Угорщини в розробку теорії національних відносин і державності.

Особливістю радянської української історичної науки була посилена, навіть в певній мірі, гіпертрофована, увага до розробки питань соціальних та політичних протиріч в українському суспільстві. Радянська історіографія нараховує величезну кількість досліджень з проблем класової боротьби в Україні XIX - початку XX ст.^{1/}. До наукового обігу введено значний обсяг документальних матеріалів з історії робітничо-селянської боротьби проти буржуазії ^{2/}.

Стійкою була традиція дослідження історії політичних рухів, партій і організацій в Україні XIX - початку XX століття^{3/}. Однак домінуючою була тенденція до вивчення загальноросійського руху в українських землях. І саме в цьому контексті аналізувалась революційна діяльність

¹ Гуржій І.О. Боротьба Селян і робітників України проти феодално-кріпосницького гніту (з 80х років XVIII ст. до 1861р.).- К., 1958; Лещенко М.Н. Класова боротьба в українському селі на початку XX століття.- К., 1968; Його ж. Українське село в революції 1905-1907рр.- К., 1977; Лось Ф.Е. Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба в конце XIX - начале XX ст.- К., 1955; Марахов Г.И. Социально-политическая борьба на Украине в 20-40-е годы XIX века.- К., 1978; Його ж. Социально-политическая борьба на Украине в 50-60-е годы XIX века.- К., 1981; Революційна боротьба трудящих України в 1905-1907рр.- К., 1980; Спицький В.С. Назрівання революційної кризи на Україні в 1901-1904рр.-К., 1978; Чунгулов В., Парасунько О. Загальний страйк робітників Києва влітку 1903 року.- К., 1949 та інш.

² Всеобщая стачка на юге России в 1903г.: Сб.докум.- М., 1938; Революция 1905-1907гг. на Украине: Сб.докум. и материалы. В 2х т.- К., 1955. Т.1,2 (ч.1-2),3; Революція 1905-1907 років на Україні: Зб.докум. і матеріал.- К., 1949; Робітничий рух на Україні в роки реакції (червень 1907 - жовтень 1910рр.). Зб. докум.- К., 1987 та інш.

³ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні.- Т.1.- К., 1926; Гніп М. Громадський рух 1860р. на Україні.- К., 1930; "Русалка Дністрова": Документи і матеріали.- К., 1989; Зайончковский П.А. Кирилло-Мефодиевское общество (1846-1847).- М., 1959; Катренко А.Н. В борьбе за пробуждение народной революции (Из истории революционно-демократического движения на Украине в 80х - начале 90х годов XIX в.).- К., 1988; Общественно-политическое движение на Украине в 1856-1862гг.: Сб.докум.- К., 1963; Кирило-Мефодієвське товариство: У 3-х т.- К., 1990; Питання історії Придніпров'я: Масові національно-політичні рухи. - Дніпропетровськ, 1990 та інш.

українців, а позитивні оцінки отримували лише ті українські політичні діячі, які повністю відмовлялися від боротьби за незалежність України на користь інтернаціональних завдань руху, або ті, хто сприяв приєднанню Західної України до Росії. Особливо страждали подібною однобічністю праці, присвячені історії партій, політичних організацій та ідеологічній боротьбі в Україні кінця XIX - початку XX століття^{1/}.

Лише з початком 1970х років, в умовах зростаючої міжнародної напруги в СРСР, відновлюється увага офіційної радянської історичної науки до життя українських політичних партій та об'єднань у досліджуваний нами період^{2/}. Однак до цієї тематики було допущено вузьке коло дослідників, а свобода їхнього наукового пошуку штучно обмежувалася. Незважаючи на це, їм вдалося ввести до наукового обігу значний фактичний матеріал, недоступний за тогочасних обставин історикам української діаспори. До того ж, проблеми розвитку політичної думки на Україні кінця XIX - початку XX століття вивчалися, головним чином, під знаком ідеології більшовизму та, в деякій мірі, на матеріалах загальноросійських революційних та ліберальних партій.

Розквіт української емігрантської історіографії ідейно-політичного буття українських партій і політичних рухів та організацій кінця XIX - початку XX століть прийшовся на 1920-1930-ті роки. Історики українського зарубіжжя Д.Дорошенко, В.Дорошенко, Ю.Охрімович, К.Левицький, В.Левинський, котрі свого часу були активними діячами українського визвольного руху, провели велику роботу з

¹ Шевченко І.І. Из історії соціал-демократичних організацій на Україні.- К., 1956; Бистренко П.П. З історії поширення марксизму і створення перших соціал-демократичних організацій на Україні (кінець XIX століття).- К., 1958; Шморгун А.М. Більшовицькі організації України в революції 1905-1907 років.- К., 1975; Сусоров В.Д. Борьба социал-демократов Украины за союз рабочего класса и крестьянства (июль 1907 - февраль 1917).- К., 1991; Самарцев І.П. Чорносотенці на Україні (1906-1907).// Укр. істор.журнал.- 1992- №1 та інші.

² Курас І.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине.- К., 1978; Його ж. Повчальний урок історії: Ідейно-політичне банкрутство української соціал-демократичної робітничої партії.- К., 1986; Осадчий Ю.Г. Партії і профспілковий рух на Україні (1905-1918рр.).- К., 1991; Шип Н.А. Культурно-національне питання на Україні у XIX ст.// Укр. істор. журнал.- 1991.- №3 та інші.

систематизації, аналізу і збереження документальних матеріалів, які опинилися за межами Радянської України. Їм вдалося зберегти і опублікувати для широкого вжитку мемуарну літературу та інші історичні джерела^{1/}. У пізніші часи цю традицію підтримало нове покоління істориків української діаспори (Н.Василенко-Полонська, П.Мірчук, О.Субтельний, Т.Гунчак, П.Магочій та багато інших). Але великою проблемою українських вчених-емігрантів була неможливість (до останнього часу) користуватися джерельною базою, яка знаходилась на території СРСР.

Тільки після відновлення незалежності України почався новий етап у вивченні історії політичних партій в Україні і, особливо, історії української соціально-політичної думки^{2/}.

¹ Борис Р. Микола Міхновський в дореволюційний час.- Львів, 1936; Галаган М. З моїх споминів (80ті роки до світової війни).- Львів, 1930; Дорошенко В. Революційна Українська Партія (1900-1905). Нарис з історії української соціал-демократичної партії.- Львів-Київ, 1921; Його ж. Українство в Росії. Новітні часи.- Відень, 1916; Дорошенко Д. Євген Чикаленко 1861-1929.- Прага, 1934; Його ж. З історії української політичної думки за часів світової війни.-Прага, 1936; Його ж. Мої спомини про Давне Минуле, 1901-1904 роки.Вінніпег, 1949; Його ж. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918). Ч.1. Галицька Руїна 1914-1917 років.- Львів, 1923; Донцов Д. Націоналізм.- Львів, 1926; Левинский В. Царская Россия и украинский вопрос.- Женева, 1917; Левіцький К. Історія політичної думки галицьких українців 1849-1914.Перша частина.- Львів, 1926; Животко А. 50 років (До історії партії соціалістів-революціонерів).- Прага, 1936; Лотоцький О. Сторінки минулого.- Варшава. Ч.2.- 1933; Охрімівич Ю. Короткий нарис розвитку української національно-політичної думки у XIX столітті. Ч.1.- К., 1918; Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новітніх часах.Львів, 1938; Феденко П. Український громадянський рух у XX ст. Курс лекцій.- Подєбради, 1934; Чикаленко С. Щоденник (1907-1917).- Львів, 1931; Його ж. Спогади (1861-1907рр).- Львів, 1925, ч.1-2 та інші.

² Багатопартійна українська держава на початку XX ст.: Програмні документи перших українських політичних партій.- К., 1992; Каплуновская Е.И. История Украины: Общественно-политическое и освободительное движение в Украине XIX в. Конспект лекцій.- Х., 1993; Касьянов В.Т. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX століть: Соціально-політичний портрет.- К., 1993; Кухта Б. З історії української політичної думки.- К., 1994; Левенець Ю.А. Ліворадикальні партії в Україні напередодні жовтневого перевороту// Укр. істор. журнал.- 1992.- №3; Партії і соціальні умови в першій російській революції. Міжвід. наук. зб. Вип.173.- К., 1992; Політичні партії на Україні: 1905-1925рр.- Міжвід. наук. зб. Вип.174.- К., 1992; Потульницький В.А. Теорія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). Курс лекцій.- К., 1992; Українські політичні партії кінця XIX - початку XX ст.: Програмні і довідкові матеріали (упоряд.: В.Ф.Шевченко та інші.- К., 1993 та інші.

Останніми роками з'явилися дисертаційні роботи "нової хвилі" (Н.А.Гарби, Т.С.Геращенко) ¹/. Якщо дисертація Н.Гарби аналізує утворення і діяльність в Україні 1905 року монархічного Союзу Руського Народу та єврейських партій, то робота Т.Геращенко є спробою прослідкувати розвиток політичного самостійницького руху Наддніпрянської України кінця ХІХ - початку ХХ ст. у повному комплексі його складових (політична організація, соціальний склад, ідейні засади), але лише на прикладі двох політичних об'єднань (Братства Тарасівців та Української Народної Партії (УПС - з 1917 року)).

Таким чином, стан наукового вивчення обраної для дослідження проблеми не можна визнати достатнім з точки зору сучасних вимог. Загальний огляд історіографії свідчить про нерівномірність та ідейно-методологічну односторонність висвітлення проблеми теоретичного усвідомлення українськими політичними партіями національних відносин, самосвідомості українського народу та засад державності наприкінці ХІХ -початку ХХ ст. На подолання цих вад і була, певною мірою, спрямована реферована дисертація.

Мета даного дослідження визначена з урахуванням актуальності обраної теми та рівня її наукової розробки і полягає в тому, щоб на тлі складних і суперечливих процесів становлення української нації індустріального типу реставрувати процеси формування ідейно-теоретичної традиції українського національно-визвольного руху ХІХ століття, політичної структуризації цього руху та еволюцію програм українських партій та організацій з національного питання наприкінці ХІХ - початку ХХ століття, з'ясувати внесок окремих українських партій і політиків у розвиток політичної теорії з національного питання.

З огляду на мету дисертації визначені такі дослідницькі завдання:

- виявити соціально-класові та національні особливості розвитку українського суспільства на рубежі століть і

¹ Гарба Н.А. Политические партии и рабочее движение в Украине в период первой российской революции (1905-1907гг.). Дисс. ... канд. истор. наук - К., 1994; Геращенко Т.С. Місце і роль самостійників в українському національному русі (кінець ХІХст. - початок 1918р.).- Дис. ... канд. истор. наук. Запоріжжя, 1993.

проаналізувати їх впливи на становлення українського національно-визвольного руху як цілого, а також його специфіки в австро-угорській та російській частинах України;

- прослідкувати процес партійної структуризації українського національно-визвольного руху;

- реконструювати еволюцію поглядів провідних діячів суспільно-політичного життя України на національне питання, самовизначення і державність українського народу та її відображення в програмах українських політичних партій 1890-1916рр.;

- висвітлити теоретичні дискусії і міжпартійну боротьбу щодо національного питання в процесі вироблення партійних програм;

- з'ясувати ступінь відповідності цих програм реальному процесові творення української нації індустріального типу;

- сформулювати відповідні практичні рекомендації щодо майбутніх досліджень та суб'єктам сучасного державотворення в Україні.

Джерельну базу дослідження склали: а) оприлюднені програмові документи партій і громадських організацій, опубліковані свого часу в партійних часописах; документи і матеріали, які містяться в опублікованих протоколах з'їздів, конференцій і нарад партій і громадсько-політичних організацій; звернення і заяви, які мали характер декларування партійних програм з національного питання; б) мемуари українських політиків та ідеологів; в) документи і матеріали двох центральних архівів України: Центрального державного історичного архіву та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління - циркуляри, звіти, результати агентурної роботи органів охорони громадської безпеки, матеріали особистих фондів провідних діячів українського визвольного руху, листівки та інші агітаційні матеріали українських партій; г) періодична преса 1890-1916 рр. і д) матеріали статистичних збірок, довідкова література, монографічні дослідження, брошури та статті у наукових збірниках і часописах.

Методологічною основою дисертації є структурно-системний підхід, при якому діяльність українських політичних партій розглядається в цілісному суспільно-

політичному полі України початку ХХ ст. В той же час, структуризація цієї діяльності і, перш за все, ідеологічної дозволяє виокремити національне питання, показати його місце в програмах українських політичних партій. Автору імпонує також цивілізаційний підхід А.Тойнбі, виходячи з якого Україна розглядається як система, яка має суттєві відмінності від інших соціальних систем. У дослідженні також використані порівняльний і хронологічний методи, метод синхронізації і актуалізації.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше в українській історіографії на основі новітніх досягнень світової історичної думки зроблено спробу комплексно дослідити розвиток теорії з національного питання в Україні в умовах формування індустріального суспільства і відсутності в українського народу власної держави. В дисертації розглядається суперечливий процес формування єдиного політичного поля на всій території України на рубежі ХІХ-ХХ століть в умовах піднесення українського національно-визвольного руху; розкриті соціальні наслідки економічних змін в Україні та особливості індустріалізації української нації - передумови національно-визвольної революції 1917-1921 рр.; реконструйовані процеси утворення українських політичних партій в Галичині й Російській Україні та прояви інтеграції україно-галицької та наддніпрянської партійних систем в єдину загальноукраїнську; відтворено трансформацію партійних програм з національного питання, теорій самовизначення і державотворення; встановлено ступінь відповідності українських партійних програм з національного питання об'єктивним процесам розвитку української нації та загальносвітовим національним процесам кінця ХІХ - початку ХХ століття. До наукового обігу введено значний масив архівних джерел.

Практичне значення дисертації визначається придатністю її матеріалів, висновків і рекомендацій до використання в процесі розбудови політичної системи незалежної Української держави, для розробки українськими політичними партіями національних програм, адекватних вимогам епохи науково-технічної революції. Зібраний та узагальнений автором фактичний матеріал

сприятиме суттєвому розширенню інформаційного поля в сфері історичної науки, політології та етнології. Матеріали дисертації придатні для розробки і викладення курсів політології та історії України XIX-XX століть.

Апробацію робота пройшла в Інституті національних відносин і політології НАН України, її основні положення викладені у 23 публікаціях автора. Одержані результати доповідались на 4 всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, використовуються автором у його повсякденній роботі.

Структура дослідження. Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, суб'єкт і предмет дослідження, його хронологічні та географічні межі, показано рівень наукової розробки проблеми, проаналізована джерельна база, викладено мету, дослідницькі завдання і обрано методологію дисертаційної роботи.

В першому розділі - "Формування ідейно-теоретичної традиції українського національно-визвольного руху XIX століття" - проаналізовано вплив індустріалізації на трансформацію соціальної і національної структури населення України (посилення міграції селян у міста та промислові центри, еміграція українського селянства та єврейства за межі України - до Поволжжя, Сибіру, Далекого Сходу та до Америки, перетворення дореформенних класів і станів у страти класичного буржуазного суспільства. У розділі підкреслюється характерна для Росії активна роль держави у соціально-економічному житті, яка не тільки сприяла прискореному розвитку промисловості й упорядкуванню кредитно-банківської системи, але призвела до суттєвої деформації структури промислового виробництва в Російській Україні.

В процесі індустріалізації в Україні склалися три регіони, які досить суттєво відрізнялися за соціальною та

національною структурою (Правобережна Україна, Лівобережна Україна та Південь України). Специфічні суспільні процеси відбувалися на західноукраїнських землях. У розділі прослідковується вплив цього районування України на розвиток політичного життя, становлення українських партій, вироблення їх програм.

✓ Специфікою життя українського суспільства другої половини XIX століття було засилля неукраїнських етнічних елементів в середовищі великої і, деякою мірою, середньої промислово-фінансової буржуазії та вищої бюрократії, а також серед фабрично-заводських робітників. Тільки в перші десятиліття XX сторіччя посилювався приплив українства у ці провідні верстви громадянства при одночасному скороченні питомої ваги іноземних підданих, а також великоросів-робітників.)

I, нарешті, незважаючи на визначні досягнення Наддніпрянщини в процесі індустріалізації промисловості, транспорту, зв'язку і сільського господарства, населення України з кінця XIX століття залишалось аграрно-індустріальним за своєю структурою і характером життя. Україна, як і вся Російська імперія, потерпала від недостатнього розвитку буржуазних відносин і часткової урбанізації.] Більше того, різні етнічні спільності в українських землях у різній мірі були охоплені модерновими економічними процесами. За станом на 1897р., 90% українців займалось сільським господарством та добуванням сировини, 3,61% - обробкою продуктів, 0,9% - торгівлею, і 5,5% - знаходилось на державній службі і займалось розумовою працею (переважно дрібні державні службовці). Тим часом українські великороси розподілялися відповідно: 18%, 21%, 14%, 47%; євреї - 2,5%, 32%, 48%, 17,5%; поляки: 51%, 14%, 6%, 29% ¹/. Незважаючи на посилену індустріалізацію, власне українства у 1900-1916рр., вказані співвідношення всередині етнічних груп Наддніпрянщини в цілому збереглися до революції 1917-1921рр.

Особливості соціально-економічного розвитку України суттєво вплинули на громадсько-політичне життя

¹ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма.- Прага, 1928.- X ст.16.

українського суспільства. Саме процесам поступового національно-визвольного руху, як важливій передумові вступу останнього у свою нову, якісно вищу, стадію розвитку - партійно-політичну стадію, конкретизації творчого внеску провідних діячів руху (М.Костомарова, П.Куліша, Т.Шевченка, В.Антоновича, П.Чубинського, П.Житецького, К.Кістяківського, С.Подолінського, М.Драгоманова, І.Франка, Б.Грінченка, М.Міхновського та інших) у формування української національно-визвольної традиції, уточненню регіонів, де концентрувалася українська національно-визвольна думка другої половини ХІХ століття, приділено головну увагу в процесі написання першого розділу дисертації.

Неупереджений аналіз значного фактичного матеріалу дозволив встановити дійсний внесок українських діячів Петербургу в український національний рух. Більше того, як виявилось, на короткий час (від ліквідації Кирило-Мефодіївського товариства до кінця 1850х років) Петербург перетворився у провідний осередок української визвольної думки в кордонах Російської імперії. Під впливом українців Петербургу і Галичини набуває нового імпульсу українське відродження у Наддніпрянщині, спочатку у формі "хлопоманства", а згодом - у громадівському русі 1860х-1880х років.

Аналізуючи наслідки антиукраїнських репресій царського уряду середини 1860х та другої половини 1870х років, дисертант з'ясував, що вплив теоретиків громадівського руху Російської України на ідейне життя галицько-буковинського українства, з точки зору творчого доробку, був значно більшим, ніж зворотній вплив. В той же час (видавнича діяльність українських галичан сприяла поширенню на Наддніпрянщину провідних національних теорій, поширених в Західній Європі, що збагачувало ідеологічне життя наддніпрянців, сприяло генерації нових ідей, а громадсько-політична активність галичан спонукала українців імперії Романових до більшої організації).

Співставлення соціально-економічних та ідейно-політичних процесів в Україні підтверджує, що саме з періодом перших великих успіхів індустріалізації в Україні (1870-1880ті рр.) співпадає нове піднесення українського

національного руху, характерною особливістю якого були ширше коло учасників і чіткіше окреслення його радикального напрямку, базованого на політичних ідеях М. Драгоманова.

Однак, хоча Наддніпрянина далі просунулася шляхом перебудови економіки на промислових засадах, політизація українського національно-визвольного руху в Галичині відбувалася швидше, ніж у Російській Україні, завдяки тому, що напередодні 1890х років у Галицькій Україні були створені достатні громадсько-політичні передумови для утворення власних українських політичних партій сучасного типу (обмежений парламентаризм, легалізація політичних партій, вплив європейської політичної думки тощо).

В останні роки XIX століття під впливом політизації галицько-українського руху та активної експансії загальноросійського революційного руху активізуються соціальні та ідейно-теоретичні чинники українського руху в Росії, цілком достатні на цей момент для переходу від культурницького етапу останнього до його політичного етапу, до стадії утворення політичних партій європейського типу.

Систематизовані у розділі факти однозначно свідчать, що політична складова українського національно-визвольного руху генетично притаманна йому на всіх етапах розвитку у XIX столітті. Однак більшу частину століття вона існувала в ембріональній формі, на рівні, переважно, побутової свідомості окремих громадян та їх невеликих груп. Чітких організаційних форм політичний визвольний рух українства набував епізодично і на обмеженій території під впливом загострення загальнополітичної ситуації у суспільстві (наприклад, Малоросійське товариство, Кирило-Мефодіївське братство, Руська рада Галичини, Петербурзький гурток українських соціалістів-федералістів (1883-1888рр.), Чернігівська "партія українських соціалістів" (1886р.), київська група І. Стешенка (1890ті роки) та інші).

Український національно-визвольний рух протягом усього XIX століття існував і розвивався як комплексний, багатоплановий процес, невід'ємною частиною котрого був рух політичний. Але за умов панування і поступової модернізації аграрної нації політичний напрям не міг набути і не набув провідного значення. Вплив політичного чинника

починає невинно зростати тільки під час завершального етапу індустріалізації в українських землях.

До другої половини XIX століття взаємовплив політичних елементів українства Австрії і Росії був надзвичайно слабким і явно поступався впливові загальноєвропейських політичних чинників окремо на кожну з частин України. У другій половині століття ситуація значно змінюється. Взаємовплив українців-політиків Західної і Східної України суттєво зростає (типовий приклад: мережа первинних організацій "Молодої України": Львів, Київ, Одеса, Лубни, Чернігів і т.д.). При цьому характерним було те, що зі Сходу йшов вплив радикально-революційний, а з Галичини - поміркований.)

Здійснена у розділі дисертації реставрація розвитку теоретичних поглядів провідних діячів українського визвольного руху на національні відносини і долю української державності однозначно свідчить про існування і стійке зростання протягом XIX століття безперервної традиції ідейно-теоретичного усвідомлення процесів творення української нації, її самовизначення і утвердження як невід'ємної складової багатонаціонального простору Європи. Тенденція ця розвивалась нерівномірно і суперечливо у часі й просторі, в значній мірі автономно від відповідної соціально-економічної трансформації українського суспільства. Однак, саме ця традиція, накопичені завдяки їй ідейно-теоретичні надбання в галузі національного питання в поєднанні з досягненнями загальноєвропейської теорії національних відносин і державотворення забезпечили перехід українського національно-визвольного руху наприкінці XIX століття у якісно більш високу стадію його буття - національно-партійну.

У другому розділі - "Політична структуризація українського національно-визвольного руху" - аналізуються особливості процесу виникнення і розвитку українських політичних партій і основних громадсько-політичних організацій Галичини і Наддніпрянщини - організованих носіїв національно-визвольної ідеології українського народу.

Політичне життя вже індустріалізованих наприкінці XIX століття націй примусив україно-галицьку інтелігенцію не чекати, доки широкі верстви трудящого українства стихійно знизу почнуть політично організовуватись, а зважитись на утворення партій спочатку у своєму власному, інтелігентському середовищі.

Саме на цих засадах утворилася у жовтні 1890р. перша новітня українська партія (Русько-українська радикальна партія) на противагу пануючим в Галичині москвофільській і народовській течіям. 1895 року РУРП взяла на озброєння ідею політичної самостійності усього українського народу. Наприкінці 1890х років з середовища РУРП вийшли засновники цілої низки галицьких політичних партій та організацій.

Розшарування за національною ознакою Галицької соціал-демократії сприяло утворенню восени 1899р. Української соціал-демократичної партії Галичини (УСДП), а в складі Буковинської соціал-демократії діяла українська секція.

Наприкінці XIX століття консолідується місцеві національні партії ліберально-центристської орієнтації (Українська Національно-Демократична партія - грудень 1899р., а згодом - українські консервативні партії - Католицький Руськонародний Союз - 1899р., Християнсько-Супільний Союз - 1911р.)

Таким чином, протягом 1890-1914 рр. завершується формування сучасної партійно-політичної системи галицького українства. Українські партії виявилися досить життєздатними і забезпечували політичне самовиявлення усіх основних класів і соціальних верств української спільноти. Однак процес внутрішньої політичної структуризації кожної партії продовжувався й надалі. Змінювалися міжпартійні орієнтації та розподіл впливу партій на відповідні верстви суспільства. Динаміка цього неоднозначного процесу прослідкована у даному розділі дослідження.

Поряд з цим реставровано процеси становлення модерної політичної системи українських партій та організацій на території Російської імперії. Особливу увагу приділено заснуванню та еволюції Революційної української

партії (РУП, 1899р.), утворення з її частин Української соціал-демократичної Спілки (1905р.) та Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП, 1905р.), а також Народної української партії (НУП, 1902р.), "Оборони України" (1905р.), Української демократичної партії (УДП, 1903), Української радикальної партії (УРП, 1905р.), Української радикально-демократичної партії (УРДП, 1905-1906рр.) та Товариства українських поступовців (ТУП, 1908р.), а також зародженню елементів майбутньої партії українських есерів. Не обминув автор і долі Української соціалістичної партії (УСП, 1900р.) та "Русских национальных социалистов" (1911р.).

Ретельному аналізу піддано у розділі боротьбу національної та "інтернаціональної" течій всередині українських політичних об'єднань, обґрунтовано безперспективність "інтернаціонального" шляху еволюції українських революційних і ліберальних партій.

Таким чином, в розділі ретельно проаналізовано і реконструйовано процес зародження і становлення системи українських політичних партій і організацій російської України 1900-1916 рр., з'ясовано основні ідейно-політичні тенденції цих об'єднань, зміни їх суспільних орієнтацій, ставлення до основних подій тогочасного життя.

Окрім того, розглянуто утворення і діяльність Головної Української Ради та Спілки визволення України за часів світової війни як прояви тенденції до об'єднання західноукраїнського та східноукраїнського політичного простору в єдиний національно-український простір. Констатовано невдачу цих спроб.

(У розділі з'ясовано, що в 1840х-1900х рр. на українських землях сформувалося два окремих політичних простори: один входив складовою частиною до загальноавстрійського політичного простору, інший - до загальноросійського.)

(Спільним для генези обох політичних систем було: 1) виникнення спочатку радикальних та революційних партій (Галичина - РУРП і УСДП; Наддніпрянщина - РУП, УСП); 2) перші партії створювалися вузьким колом творчої інтелігенції (Галичина - РУРП) та студентства (Російська Україна - РУП); 3) в обох частинах України кузницею кадрів

для інших партій була одна перша партія (Галичина - РУРП, Наддніпрянщина - РУП).

Одночасно буття обох українських політичних систем мало свою територіальну специфіку, а саме: 1) в Галичині перші партії радикального напрямку утворені творчою та освітянською інтелігенцією (літератори та викладачі - Русько-Українська Радикальна партія), на Сході - студентством (РУП); 2) в Галичині створення українських політичних партій відбулося раніше, ніж у Наддніпрянщині (1890-ті роки проти 1900х років); 3) в Галичині домінували націонал-помірковані та консервативні партії та організації (УНДП, КРНС), на Сході впливовішим постійно залишався радикально-революційний табір (РУП - українська течія в ПСР, НУП, пізніше УСДРП, "Спілка", українські есери); 4) на відміну від галицьких партій українські політичні партії Росії не мали міцної ієрархічної організаційної структури, а існуючі структури були позбавлені можливості підтримувати стійкі зв'язки, передбачені статутними нормами в масштабах усіх українських губерній; 5) всі українські політичні організації та об'єднання були інтегровані у легальний політичний простір Австро-Угорщини, тим часом всі подібні об'єднання у Росії перебували на нелегальному або напівлегальному становищі і були складовою нелегального політичного простору імперії; 6) у Галичині українські "революційні" партії були лише автономними частинами загально-австрійських радикальних партій, а помірковано-центристські зберігали організаційну і ідейну самостійність; у Російській Україні РУП-УСДРП зберігла незалежне існування, а УДРП та ТУП у практичній роботі фактично діяли як автономні частини всеросійської партії конституційних демократів.

У цілому ж утворення українських політичних партій ранньоіндустріального типу стало об'єктивно зумовленим, закономірним етапом еволюції українського національно-визвольного руху. Вони охопили всі соціальні верстви українства, перетворилися у центри тяжіння національносвідомих членів суспільства, кузнем кадрів майбутньої української державності. Українські партії сприяли консолідації української нації; підготували свою діяльність вступ українського національного визвольного

руху в останню стадію його розвитку, в стадію безпосереднього державотворення і, перш за все, перетворились у головний генератор національно-визвольної ідеології українства.)

У третьому розділі дисертації - "Трансформація поглядів на національне питання, самовизначення і державність українського народу у програмах українських політичних партій наприкінці XIX - початку XX століття" - простежена наступність програм і концепцій з національного питання українських партій австрійської та російської частини України, особливості цієї еволюції в Галичині й Наддніпрянщині та у кожній з провідних партій, процес взаємообміну національними ідеями між українськими політичними організаціями та окремими українськими політиками, виявлені основні причини прорахунків і помилок останніх в процесі осмислення об'єктивних національних процесів в Україні і світі.

На підставі аналізу великої кількості джерел, програмових та інших теоретичних документів і матеріалів РУРП, народовців (Галичина), УНДП, УСДП, Братства Тарасівців, РУП, УСП, УСДРП, УСД "Спілки", УДП, УРП, УДРП, українських есерів та ТУП з'ясовано, що в 1890-і роки (основний внесок в розробку проблем національних відносин належить українським політикам і теоретикам Галичини, які пройшли значний шлях від розуміння національних відносин виключно у світлі громадсько-політичної та культурної рівності усіх громадян-членів певних етнічних спільностей до поєднання ідеї рівності усіх членів суспільства і етносів з ідеєю утворення української державності (або у формі незалежної держави). Однак в останні роки XIX століття серед українських політиків Галичини, Буковини і Закарпаття поширюються ідеї програми культурно-національної автономії, запропонованої австрійськими соціал-демократами. Тоді ж у Галицькій Україні склалися соціалістично-радикальна та ліберально-консервативна концепції політичного майбутнього українського народу, які розходилися у засобах і методах досягнення кінцевої мети, але співпадали у визначенні цієї мети - автономії австро-угорської України.)

З появою РУП, НУП, УДП та УРП, з початком активної діяльності теоретиків-політиків М.Міхновського, М.Грушевського, Д.Донцова, Л.Юркевича, М.Меленевського, М.Залізняка та інших, епіцентр політичної думки України переміщується в Російську імперію, хоча більшість їх теоретичних праць з національного питання виходили в друкарнях Галичини і Буковини.)

У розділі проаналізовано сутність, хід і наслідки теоретичних дискусій з національного питання, які періодично виникали між українськими діячами і партіями Наддніпрянщини (між УСР та Групою Української соціал-демократії, 1900-1901 рр.; між націонал-радикалами і соціал-радикалами всередині РУП, 1901-1902 рр.; між "автономістами" та "інтернаціоналістами" всередині РУП у 1904р.; між РУП та "Спілкою" та між "обласниками" та "автономістами" всередині РУП - УСДРП у 1905р. та інші). Встановлено, що методологічною базою дискусій була теорія "культурологічної" природи нації у поєднанні з непослідовно сприйнятою українськими соціалістами теорією класової боротьби. Саме ця неадекватна об'єктивним реаліям національного життя методологія призвела до теоретичної безплідності дискусій 1900-1905рр., що негативно вплинуло на подальшу еволюцію партійних програм з національного питання на Україні, спрямувавши ідейні пошуки українських політологів, в значній мірі, у хибному напрямі.

Між двома революціями розвиток українського політичного руху остаточно пішов шляхом пошуків нової національно-політичної доктрини. Ці шукання йшли вже на якісно більш високому рівні, ніж в період 1900-1907рр. Тепер більшість українських діячів була вже в таборі прихильників самостійного українського політичного розвитку. На роль провідних теоретиків визвольного руху остаточно висуваються М.Грушевський, Д.Донцов, Л.Юркевич, М.Порш та М.Залізник.)

Теоретична робота зосереджувалась навколо проблем: "територіально-політична автономія або політична незалежність", "шляхи досягнення політичної самостійності", "співвідношення національного й інтернаціонального в боротьбі робітників", "зміст національного питання", "співвідношення автономії та федерації", "захист

українського визвольного руху від поглинання іншими народами". Результатом цих пошуків стала поява модерної теорії українського селянського (аграрного) соціалізму, теорій "партизації" українського визвольного руху (Порш та Винниченко), теорій "господарської автономії", які відзначалися консерватизмом і не відповідали вимогам суспільного життя.

Світова війна породила оприлюднену за допомогою М.Залізняка концепцію українського расизму (расистсько-біологічна теорія української нації). Ця концепція, на відміну від європейських расових теорій, відзначалася м'якістю і не несла ідеї зверхності, надлюдськості українського народу. Але й у такому вигляді вона поширення і підтримки в суспільстві не знайшла.

Напередодні 1917 р. в українській політичній думці починають набувати поширення ідеї незалежної Української держави, а стійка більшість виступає за її республіканський устрій, за приборкання чиновництва - носія централізму (Д.Донцов, М.Меленевський та інші).

При всій теоретичній слабкості українських політичних партій 1890-1916 рр. при всіх непевнотях і недоліках їх національних теорій і програм, які в своєму соціально-економічному обґрунтуванні не відповідали вимогам індустріального суспільства і процесам становлення індустріальних націй/*, досягнутий українською політичною думкою рівень розробки національного питання, теорії самовизначення та національної державності дозволив українським партіям в умовах революції 1917-1921 рр. самоіндетифікуватися в політичному житті суспільства і повести боротьбу за створення незалежної української держави.

У заключній частині дисертації викладено узагальнені висновки, уроки, ряд підсумкових положень, які виносяться на захист, а також пропозиції і рекомендації.

1. Промислова революція закономірно супроводжувалася соціально-етнічною трансформацією суспільства, наслідком

* Особливо домінування "культурологічної" теорії націй, поширення модерної теорії українського (аграрного) соціалізму, теорії економічної автономії та біологічної теорії української нації.

якої було перетворення української нації аграрного типу в націю якісно нового типу - індустріальну.

Соціально-економічна та етнічна консолідація української нації на засадах індустріалізації, зростаюча соціальна мобільність нації безумовно інтенсифікували український національно-визвольний рух.

2. Протягом всього XIX століття існує безпосередній зв'язок галицьких та російських українофілів. В залежності від рівня інтенсивності українського національно-визвольного руху в обох частинах України ця взаємодія то міцніє, то слабшає, але з 1850х-1860х років набуває безперервного характеру. Причому лідерство в розробці теорії української державності поступово закріплюється за вихідцями з Наддніпрянщини, особливо з Лівобережжя і Київщини. Саме вони закладали ті ідейні засади політичної течії українського руху опору, які були використані теоретиками перших українських політичних партій.

3. Даним дослідженням підтверджено, що наприкінці XIX століття галицькі українці раніше вступили в політичний етап розвитку українського національного руху. Безумовно визначальними причинами тимчасового лідерства були: 1) існування легального, хоч і обмеженого, українського політичного простору в Австро-Угорщині другої половини XIX століття; 2) підтримка українсько-галицького політичного руху зовнішніми силами (габсбургською монархією - антиросійських політиків, російською монархією - москвофілів, австрійськими соціал-демократами - українських соціалістів); 3) більш безпосередній ідейний вплив західноєвропейських політичних та ідейних течій; 4) більший політичний, економічний та ідейний визиск поляками галицьких українців, ніж росіянами наддніпрянських.

В той же час вирішальними факторами повільної політизації (партизації) українського національного руху в Росії були: 1) відсутність легального політичного простору; 2) офіційна політика царату, яка проголошувала приналежність усіх українців ("малоросів") до єдиного руського народу, який є панівною нацією в імперії. А єдиним відвертим визиском українства з боку самодержавства були суттєві обмеження в галузі використання рідної мови.

Тому на Наддніпрянщині першими виникають не ліберальні чи помірковано-радикальні політичні партії, а революційні, соціалістичної орієнтації. Тільки згодом утворюються радикально-національні та помірковано-національні партії (НУП, УДП, УРП, УДРП). До революції 1905-1907 рр. усі вони залишалися невеликими політичними об'єднаннями нестійкої організаційної структури і біжучого членського складу. Тільки в роки революції УСДРП та "Спілка" (у складі меншовицької течії РСДРП) перетворилися у справжні масові політичні партії.

4. На основі аналізу процесу політичної структуризації українського суспільства дисертант вважає, що доцільніше виділити чотири етапи визвольного руху індустріальної доби, а саме: 1) утробний період, коли визвольні змагання існували на рівні окремих осіб, пасивної масової свідомості та окремих, розрізнених у просторі і часі груп; 2) культурницький період, коли відбувається консолідація прибічників української самоіндетифікації на засадах національно-культурного розвитку; 3) політико-партійний період, коли національний рух підноситься до рівня партійної організації, що робить можливим перенести тягар боротьби на політичний, загальнодержавний рівні; 4) період безпосереднього державотворення, який співпадає з українською національно-визвольною революцією 1917-1921 рр. До того ж необхідно зважувати на те, що на всіх етапах свого розвитку національний рух поєднував у собі повний комплекс течій: економічну, побутово-звичаєву, культурницьку, політичну. На кожному етапі переважали одна з них, що і визначало його основну специфіку.

5. Незважаючи на всі недоліки і протиріччя, притаманні українському політичному національно-визвольному рухові на партійній стадії його розвитку, на початку ХХ століття вдалося закласти суттєві організаційно-політичні підвалини майбутнього українського державотворення.

6. У 1890-ті роки розробки з національного питання на рівні політичних програм проводилися головним чином у Галичині. В основу усіх цих програм і концепцій була покладена панівна на рубежі двох століть в Європі "культурологічна" теорія націй, яка в основу ідентифікації нації закладали розбіжності у звичаях, традиціях, побуті,

психології, культурі. Окремі спроби перенести аналіз національного питання з площини культурологічної в площину соціально-економічну були не послідовними.

Протягом 1890х років у Наддніпрянщині утвердилися відповідні теоретичні течії з національного питання: пропагандистська (за культурно-психологічну самоідентифікацію українства), територіально-автономіська, конфедералістська (українські соціал-демократи) і, найменш популярна, незалежницька (Міхновський). Всі вони виходили з “культурологічного” розуміння націй, але відрізнялися поєднанням перспективи самостійного буття українців з соціалістичним переустроєм суспільства і не вели поглибленої розробки проблеми державності.

На початку ХХ століття епіцентр розробки теорії національного питання та української державності переміщується до Російської України і залишається тут до початку світової війни 1914 р. Спочатку каталізатором досліджень стало утворення нових політичних українських партій (РУП, НУП, УДП, УРП, УДРП, УСДРП), а напередодні світової війни - загальне піднесення національно-визвольних рухів у світі і загострення міждержавних протиріч.

Важкого удару організованому національному рухові завдала програма РСДРП (1903 р.), яка хоча і формально, але проголосила право націй на самовизначення.

Українські соціалісти намагалися подолати ідейну кризу у своїх лавах. Але теоретичні дискусії з національного питання 1904-1905 рр. та 1910-1914 рр. не дали бажаного результату. Українські політики і теоретики виявилися не здатними з'ясувати глибинну сутність зрушень, які відбувалися на рубежі століть, як у світі, так і в державах, населених українцями. Вони не зрозуміли, що шлях нації до виживання лежить через перетворення нації аграрного типу в націю типу індустріального. А причина цього нерозуміння полягала у домінуванні серед українських ідеологів культурологічної теорії націй. Результатом пошуків стала поява нової різновидності теорії українського селянського соціалізму, побудованій на ідеї специфічності української селянської нації, а також теорій партизації українського визвольного руху та “господарської” автономії.

В роки світової війни відбувається поступова переорієнтація української політичної думки з концепції територіальної автономії обох частин України на концепцію незалежної української держави на уламках зруйнованої Російської імперії та досягнення автономії Східної Галичини в складі Австро-Угорщини.

7. Таким чином, національне питання, самовизначення та державність протягом кінця XIX - початку XX століть залишалися принципово важливими складовими програм і діяльності українських політичних партій. Їм вдалося накопичити значний позитивний досвід боротьби за відродження української нації та її державності. Але в революцію 1917-1921 рр. українські партії вступили, не маючи політичних програм, адекватних об'єктивним процесам становлення нової української нації індустріального типу. В значній мірі теоретична слабкість українського організованого національно-визвольного руху обумовила поразку революції 1917-1921 років.

У той же час, засади національних програм українських партій та їх теоретичне обґрунтування стали фундаментом для розвитку української національної політичної думки і практики визвольної боротьби між двома світовими війнами, забезпечили тяглість національно-визвольного руху та відродження Української держави.

Подальше ретельне дослідження досвіду теоретичного і практичного розв'язання національного питання та становлення української державності, на думку дисертанта, могло б бути зосередженим на таких напрямках: 1) вплив індустріалізації на національну свідомість українського народу; 2) особистий внесок окремих українських політиків в теорію національних відносин й державотворення; 3) специфіка зростання самосвідомості українців в окремих регіонах України (Галичина, Лівобережжя, Правобережжя, Південь, Слобожанщина, великі міста); 4) вплив першої світової війни на самосвідомість українства; 5) значення партійної і непартійної преси різного спрямування для розробки теорії національного питання в Україні; 6) особливості взаємовпливу національної свідомості національних меншин і українців; 7) місце української ідейно-політичної думки у загальносвітовому контексті та

інші. Поглиблене вивчення цих проблем дозволить не тільки відтворити у повному обсязі ідейно-політичне життя українства в досліджуваній період, але й зрозуміти повчальне значення породжених тим часом концепцій в історії українського народу в ХХ столітті.

Основні положення та висновки дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Телешун С.О. У боротьбі за "святу національну ідею" // Трибуна.- 1990.- №9.- С.32-33.

2. Телешун С.О. Крим: 1918-й чи 1992-й? //Україна.- 1992.- №24.- С.5-6.

3. Телешун С.О. Звивисті стежки всеукраїнського ідеалу // Трибуна.- 1991.- №6.- С.14-16.

4. Телешун С.О. Повторюємо 1918-й // Віче.-1993.-№8.- С.42-46.

5. Історія України. Матеріали до лекцій та методичні поради для викладачів навчальних закладів системи підготовки молодих спеціалістів.- К.- 1993.- Частина II.- С.16-31.

Телешун С.А. Национальный вопрос в программах украинских политических партий в конце XIX - начале XX столетия.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.05. - Этнология, Институт национальных отношений и политологии Национальной академии наук Украины, Киев, 1996

Защищается диссертация, в которой на основе разнообразных, в значительной мере новых, источников исследованы и комплексно освещены основные историко-этнологические проблемы формирования идейно-теоретических традиций украинского национально-освободительного движения XIX века, политической структуризации этого движения на рубеже XIX - XX веков, трансформация взглядов на национальный вопрос, самоопределение и государственность украинского народа в программах украинских политических партий и организаций конца XIX - начала XX столетия. Предложены существенные уточнения к принятой ныне в исторической науке периодизации украинского национального движения XIX - начала XX века. Показано идейно-политическое взаимовлияние политических партий Галиции и Надднепрянины, высказан ряд предложений, направленных на активизацию дальнейших исследований идейно-политической жизни Украины рубежа XIX - XX столетий.

TELESHUN S. A. National Question in Programs of Ukrainian political parties in the end of XIX - beginning of XX centuries.

Dissertation submitted to the Degree of Candidate of Historical Sciences, Specialty 07.00.05. - Ethnology, Institute of National Relations and Political Science of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1996

The Dissertation submitted is based on different and basically new sources. It examines and illuminates the complex of basic historical and ethnological problems of formation of ideological and theoretical traditions of Ukrainian national liberation movement of XIX century, political structuration of this movement on the edge of XIX and XX centuries, transformation of views to national question, self-determination and national-state status of Ukrainians in the programs of Ukrainian political parties and organizations of the end of XIX - beginning of XX centuries.

The Dissertation proposes substantiate specifications to adopted in Ukrainian historical science periodization of Ukrainian national movement of the end of XIX - beginning of the XX centuries. It shows mutual ideological and political influence of political parties and organizations of Galitcia and Naddnepryanshchina.

Some proposals and recommendations to activation of further researches of ideological and political life of Ukraine on the edge of XIX and XX centuries have been proposed in the Dissertation.

Ключові слова: національне питання, національно-визвольний рух, програми політичних партій, ідеологія, Галичина, Наддніпрянина, етнологія.

ТЕЛЕСУН СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ
В ПРОГРАМАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
В КІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Підп.до друку 21.11.95. Формат 60x84/16. Папір друк. Офс.друк.
Ум.друк.арк. 1,05. Ум.фарбо-відб. 1,17. Обл.-вид.арк. 1,00.
Тираж 100 пр. Зам.329.

РВВ КДТЕУ Дільниця оперативного друку
253156, Київ-156, вул.Киото, 19

Ав 34.235

ТЕЛЕШУВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

НАЦІОНАЛЬНЕ ПІТАННЯ
В ПРОГРАМАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
В КІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Штаб друку 21 11 25, вул. Гоголя 60/61-7/4, Київ, друк. Офсет
Ум. друкарів 124, Укробарб-а/б, 117 000, екз. 1,00
Тираж 100 екз. Зам. 218

РВВ "КЛІП" Додаток оперативного друку
253156, Київ-156, вул. Костр. 19